

Rol leerkracht voor leerlingen in armoede

Armoede thuis kan zorgen voor stress bij kinderen, waardoor zij het moeilijker hebben in het onderwijs. Wat kunnen leerkrachten doen om de situatie van deze kinderen te verbeteren?

Welke tips hebben leerkrachten die hier ervaring mee hebben? Silvia Bunt sprak voor dit artikel met medewerkers van drie basisscholen en één school voor speciaal basisonderwijs: twee scholen in Amsterdam, één school in Heemskerk en één school in Hilversum. Deze scholen hebben geregeld te maken met leerlingen van wie de ouders weinig geld hebben.

TEKST **SILVIA BUNT** | FOTO'S **SHUTTERSTOCK**

De onzekerheid van opgroeien in armoede laat weinig ruimte voor leerlingen en ouders om zich met de toekomst bezig te houden.

Armoele kan direct en indirect – via het gedrag van ouders – een psychische belasting vormen voor kinderen en jongeren, die maakt dat zij minder rust en aandacht kunnen vinden voor hun schoolwerk. De onzekerheid van opgroeien in armoede laat weinig ruimte voor leerlingen en hun ouders om zich met de toekomst bezig te houden. Dit heeft tot gevolg dat kinderen die opgroeien in armoede minder kansen krijgen om executieve functies te ontwikkelen, zoals plannen en organiseren, die nodig zijn om op school te presteren (Elffers, 2022).

VISIE VAN LEERKRACHTEN

De geïnterviewde leerkrachten zijn het erover eens dat het signaleren van armoede bij kinderen in de klas tot hun taken behoort, zeker als die armoede van invloed kan zijn op leerprestaties. Dit is bijvoorbeeld het geval als kinderen thuis met een groot gezin in een kleine woning wonen. Leerkracht Sean,

werkzaam in Amsterdam, geeft aan: 'Ik moet denken aan een jongen die met drie broers en zussen op één slaapkamer slaapt en wiens huis een kleine woonkamer heeft. Het is dus echt superdruk in huis. Ik ben daar thuis geweest om wat extra werk mee te geven voor in de vakantie. Ik vind het namelijk heel belangrijk om altijd met kinderen te lezen, elke dag. Zeker een kwartier en dan ook hardop. Deze vader zei: "We hebben de rust niet thuis om dat te doen". Toen ik daar thuis was, kon ik dat begrijpen. Nu geven we deze jongen meer hulp op school. Elke dag leest er iemand met hem.'

SIGNALEREN

Aanwijzingen voor leerkrachten over welke kinderen mogelijk thuis weinig geld hebben, zijn volgens de bevraagde leerkrachten 'Dat er soms geen eten meegenomen wordt.

We hebben de rust niet thuis om samen te lezen

*Ik probeer
gebruik te maken
van mijn eigen
ervaringen*

Of kinderen die echt weinig te eten mee krijgen.' Kleding die te klein is, versleten of niet bij het seizoen past, noemen de leerkrachten ook vaak: 'Broeken die te kort worden, een zomerjas in de winter, kapotte schoenen of kinderen zonder gymkleding of gymtas.

Kinderen zonder fiets.' Dit soort voorbeelden sluiten goed aan bij de voorbeelden uit de landelijke signaleringslijst kinderarmoede die staan onder het kopje 'Slechte persoonlijke verzorging'.

In deze lijst, afkomstig uit de handreiking 'Omgaan met armoede op scholen' (Lusse & Kassenberg, 2020) worden ook voorbeelden genoemd van gedrag waaruit blijkt dat kinderen beperkt participeren (bijvoorbeeld vaak afwezig zijn) of gedrag dat duidt

op gedrags- en ontwikkelingsproblemen. Uit een actieonderzoek op drie Amsterdamse Familie Scholen¹, die actief bezig zijn met armoedebestrijding op school, bleek dat scholen verschillende manieren inzetten om armoede te signaleren. Dit gebeurt met een signaleringslijst, het standaard inbouwen van vragen in het intakegesprek met ouders en huisbezoeken door leerkrachten, danwel door gebruik te maken van sleutelfiguren. Ouders benoemden in dit onderzoek nadrukkelijk ook de functie die actieve en betrokken ouders kunnen hebben in het signaleren en doorverwijzen van andere ouders (Mak et al, 2024).

HOE GA JE HET GESPREK AAN?

Leerkrachten verschillen in de mate waarin ze zelf met ouders het gesprek aangaan over armoede. Sommige leerkrachten lossen een materieel probleem zelf op. Roel, leerkracht in Heemskerk: 'Als een kind bijvoorbeeld geen school- of gymtas heeft, dan regel ik zelf vaak

¹ De Amsterdamse Familie School (AFS) is een initiatief van de gemeente Amsterdam en werkt vanuit de gedachte dat kinderen zich optimaal moeten kunnen ontwikkelen in een brede en rijke context, waarin de drie leefwerelden (school, thuis en de buurt) met elkaar samenwerken en elkaar versterken.

wat. Er is altijd wel een stapeltje tweedehands spullen op school of ik ga naar de Action. Dat is de rol die ik mij toe-eigen als leerkracht. Zo ook met achterlichtjes op de fiets. In de winter komen sommige kinderen zonder lichtjes aan. Dat geven we eerst aan bij de ouders, maar als er binnen een week niets gebeurt, regelen we het zelf. De conciërge heeft altijd achterlampjes liggen. Zelf oplossen is dan makkelijker.'

Marion, leerkracht in Amsterdam: 'Je ziet vaak welke ouder er wel of niet openstaat voor een gesprek. Je doet dit meestal op je gevoel. Wat is je band met ouders? Waar zit een ingang om erover te beginnen? Je kunt niet zomaar zeggen 'Goh, hij had geen eten mee'. Maar ik kan bijvoorbeeld wel zeggen 'Het is me opgevallen dat hij al drie of vier keer geen fruit bij zich had. Lukt het thuis?' Ook probeer ik gebruik te maken van mijn eigen ervaringen. Bij ouders die niet in Nederland geboren zijn, helpt het soms als ik vertel dat mijn vader uit Aruba komt en het ook niet altijd makkelijk heeft gehad in Nederland. Op die manier probeer ik een band met mensen te creëren, waardoor ze wat meer gaan vertellen. Dat helpt soms.'

Nicole, leerkracht in Heemskerk, vertelt: 'Ik vind het heel belangrijk om in zo'n gesprek bij de feiten te blijven en geen oordeel te geven. Een voorbeeld: als een kind met een winterjas naar school komt als het dertig graden is, vraag ik hoe dat komt.'

Marion geeft als tip mee: 'Het gaat vaak niet alleen om de boodschap, maar vooral om de toon waarmee je die brengt. Zo kan een leraar bijvoorbeeld gewoon aan het begin van het jaar zeggen 'We zijn even aan het inventariseren wie er allemaal een laptop thuis heeft. Zodat we niet straks werk meegeven dat niet gemaakt kan worden.' Als je het op die manier brengt, is het neutraal. Maar als je zegt 'Wie heeft er geen geld voor een computer thuis?' Dan ontstaat schaamte.'

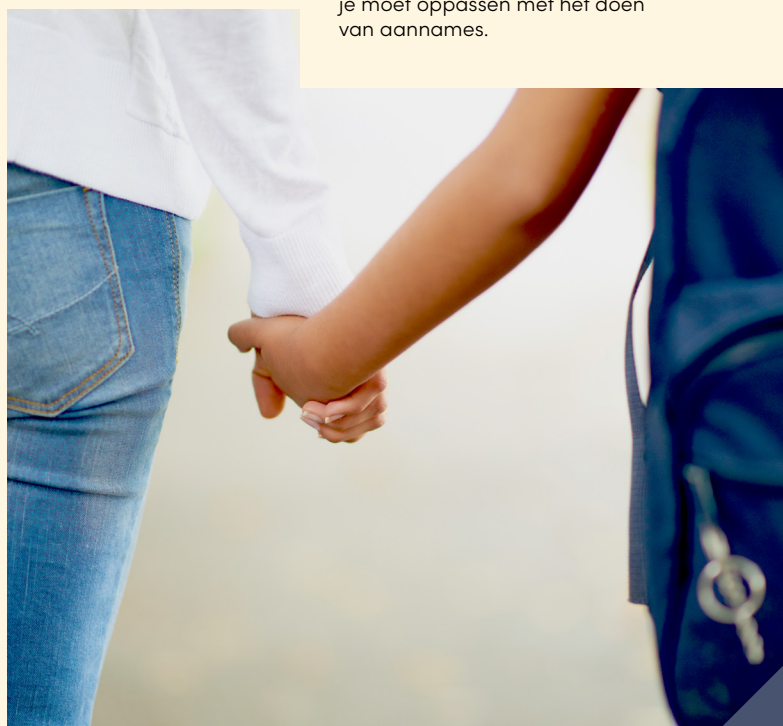
EFFECT OP KANSENGELIJKHEID

Naast de materiele kant van armoede, noemen meerdere leerkrachten ook de effecten van armoede op kansengelijkheid. Sean ziet dat armoede vaak effect heeft op wat kinderen

doen, en beleven, hun kennis en hun ervaringen. In zijn klas zitten kinderen die hun eigen wijk in Amsterdam buiten schooltijd nooit uitkomen, zelfs niet in de vakantie. 'Op het AOB-jubileumcongres was eens een spreker, een oud-leerling, die zelf in armoede opgroeide. Hij gaf een lezing over hoe je als leerkracht kunt omgaan met kinderen in armoede. Hij gaf bijvoorbeeld aan dat hij het vroeger heel lastig vond als hem maandagochtend in de kring werd gevraagd wat hij in het weekend had gedaan. Ook een onschuldige vraag als 'Wat heb je voor je verjaardag gekregen?' kan pijnlijk zijn. Of 'Waar ben je in de zomervakantie naartoe geweest?'. Dat soort vragen stel ik sindsdien niet meer.' Vanuit de relatie tussen armoede en kansengelijkheid, organiseren scholen met relatief veel ouders met weinig geld vaak extra activiteiten. Zo komen kinderen toch eens in een museum of pretpark. Op de school voor gespecialiseerd basisonderwijs in Hilversum

*Ik geef aan dat
wat ouders vertellen
tussen ons blijft*

Leerkrachten geven aan dat je moet oppassen met het doen van aannames.

organiseert het team activiteiten voor de hele school die extra fijn zijn voor kinderen in armoede. Mooie voorbeelden zijn een speelgoedmarkt met Sinterklaas en een tweedehands kledingmarkt in het voor- en najaar.

Alle ouders en kinderen doen mee aan deze activiteiten, niet alleen de kinderen met weinig geld thuis. Directeur Birgitte vertelt: 'In 2023 zetten we voor het eerst ons budget vanuit het Jeugdeducatiefonds in voor leerlingen van wie we wisten dat die niet op vakantie zouden gaan. Deze leerlingen hebben we uitgenodigd op gesprek bij Nelleke, onze schoolmaatschappelijk werker. En die heeft gevraagd wat ze wilden. Wilden ze een abonnement op een speeltuin of een zwembad in de buurt? Op de Donald Duck? Een museumjaarkaart? In overleg met het Jeugdeducatiefonds hebben we gekozen wat er mogelijk was.'

Meerdere leerkrachten geven aan dat zij gemerkt hebben dat je moet oppassen met het doen van aannames. Amy, leerkracht in Heemskerk, vertelt hierover: 'Ik had een leerling in mijn klas die geen beleg had op haar brood, week na week niet. Toen bleek uiteindelijk dat ze het gewoon niet eens was met wat haar moeder thuis op haar brood deed, dus dat haalde ze er vanaf.'

PRIMAIRE TAAK LEERKRACHT

Sommige leerkrachten geven aan dat ze het van belang vinden dat activiteiten die zich richten op het tegengaan van armoede en kansenongelijkheid zoveel mogelijk na schooltijd plaatsvinden. Zo gaan deze niet ten koste van de lestijd die nodig is om goed te leren lezen, schrijven en rekenen. Dit is ook de reden dat scholen blij zijn met de landelijke subsidieregeling voor brugfunctionarissen.

Tips voor leerkrachten

- Realiseer je dat armoede soms niet zichtbaar is, omdat gezinnen veel offers brengen om hun kind geen uitzondering te laten zijn.
- Check of signalen kloppen en je geen verkeerde aannames doet. Bespreek bij twijfel signalen eerst met een collega of zorgprofessional, voordat je met een leerling of ouder in gesprek gaat.
- Ga bij een vermoeden van armoede het gesprek met een ouder of leerling respectvol en voorzichtig aan. Blijf bij de feiten die je hebt waargenomen en geef geen oordeel.
- Werk aan een vertrouwensrelatie met ouders en verzorgers. Alleen vanuit dit vertrouwen kun je zorgen voor een warme overdracht naar de zorgprofessional in of buiten de school.
- Wees je bewust van de verschillen tussen kinderen in hun thuissituatie. Vraag daarom liever niet in een kringgesprek wat kinderen in het weekend hebben gedaan, waar ze naar toe op vakantie zijn geweest of wat ze voor hun verjaardag hebben gekregen. Er zijn genoeg andere onderwerpen om een leuk kringgesprek over te voeren.

- Wees je bewust dat de thuissituatie van kinderen van invloed kan zijn op de concentratie waarmee ze thuis kunnen oefenen met bijvoorbeeld lezen of rekenen. Zoek hiervoor, als het nodig is, een plek op school.
- Organiseer activiteiten op school voor kinderen in armoede, zoals een kledingbeurs of een schoolontbijt voor een zo breed mogelijke groep kinderen. Zo voorkom je schaamte en stigmatisering bij ouders.
- Lees de handreiking 'Omgaan met armoede op scholen'. Hierin staan nog veel meer praktische tips over het signaleren, ondersteunen en stimuleren van kinderen in armoede. Hierin is ook een overzicht te vinden van landelijke fondsen die voorzieningen voor kinderen en jongeren financieel mogelijk maken.

Deze tips zijn grotendeels afkomstig uit de Handreiking 'Omgaan met armoede op scholen'. (Hogeschool Rotterdam en Hanzehogeschool Groningen, herziene druk)

Zo regelde Nicole op de school in Heemskerk eerst ook zelf zaken voor kinderen met weinig geld thuis. 'Bijvoorbeeld als ik zag dat een kind geen fiets had. Dan plaatste ik een bericht op Facebook. Maar we zijn er nu als school op aan het sturen dat we dat minder doen als leerkracht, want het is eigenlijk je taak niet. Gelukkig hebben we daarom sinds kort onze brugfunctionaris Hayet voor deze zaken.'

BRUGFUNCTIONARIS

Hayet functioneert op de school in Heemskerk als brug tussen school, ouders en bijvoorbeeld de gemeente. 'Want er is zoveel hulp die aangevraagd kan worden, bijvoorbeeld als ouders geen sport- of muziekles kunnen betalen. Zelf weten ze die hulp vaak niet te vinden.' Hayet vindt dat het in haar werk vooral draait om ouderbetrokkenheid. 'Het is heel belangrijk dat je eerst een band opbouwt met de ouders, dus ik praat veel met ouders op school, zodat ze me leren kennen en weten dat ze voor alles bij mij terecht kunnen. Daarbij geef ik ook aan dat wat ze vertellen tussen ons blijft. Als er echt grote privédingen spelen in een gezin die ik graag zou bespreken met een leerkracht, vraag ik altijd eerst toestemming aan de ouders.' Het belang van het opbouwen van een relatie met ouders wordt in de handreiking 'Omgaan met armoede op scholen' ook gezien als een belangrijke voorwaarde om armoede bespreekbaar te kunnen maken.

Hayet merkt dat er veel ouders zijn die zich schamen dat ze dingen voor hun kind niet kunnen betalen. 'Ik geef dan aan dat het sinds corona gewoon heel erg moeilijk is om rond te komen, voor iedereen. Dat vinden ze fijn, om te horen dat ze niet de enige zijn. Ik geef ook aan: wij doen dit samen. Als een kind geen stress heeft thuis en geen emoties van thuis meebrengt naar school, dan zal hij of zij het op school ook beter doen.'

ONDERWIJS TEGEN ARMOEDE

Sean, leerkracht in Amsterdam: 'Ik vind het de primaire taak van leerkrachten om kinderen zo goed mogelijk te leren lezen, schrijven en rekenen. Andere zaken, zoals leren zwemmen, of zorgen dat kinderen met ontbijt naar school

gaan, vind ik meer een taak van de gemeente, een buurthuis of een brugfunctionaris. Het signaleren om welke kinderen het gaat, vind ik wel echt een taak voor ons als leerkracht. Wij zien kinderen een groot deel van de dag, dus je leert veel thuissituaties goed kennen. Zo nodig zou je ouders moeten doorverwijzen voor hulp. Liefst binnen, anders buiten de school. Uiteindelijk helpt het bieden van goed onderwijs het beste tegen armoede. Want de kans dat een kind later een goed betaalde baan krijgt, is groter naarmate leerlingen geholpen worden hun leerprestaties te optimaliseren.'

De literatuurlijst is te vinden op jsw.nl/artikelen

SILVIA BUNT

is freelance adviseur en onderzoeker en schrijft regelmatig over het thema armoede. Ze schreef dit artikel met behulp van de werkbeurs Onderwijsjournalistiek van het Onderwijsfonds COCMA.

Ouders vinden
het fijn om te horen dat
ze niet de enige zijn